

Virtus

Virtus 21 | 2014

Journal of Nobility Studies
Jahrbuch für Adelsgeschichte
Jaarboek voor adelsgeschiedenis

Virtus is an independent and multidisciplinary peer reviewed journal with contributions on the history of the nobility / *Virtus* ist ein unabhängiges und multidisziplinäres peer reviewed Jahrbuch mit Beiträgen zur Adelsgeschichte / *Virtus* is een onafhankelijk en multidisciplinair peer reviewed jaarboek met bijdragen op het terrein van de adelsgeschiedenis.

Redactie / Editorial board:

dr. H. Ronnes (*hoofdredacteur / editor-in-chief*), drs. R.H. Alma, dr. N.H. Bijleveld, drs. J.C.C.F.M. van den Borne (*beeldredacteur / picture editor*), drs. S.C. Derks, dr. C.A.M. Gietman, dr. D.D.R. Raeymaekers, dr. V.C. Sleebe, dr. A. van Steensel, dr. E.A.C. Storms-Smeets

Redactiesecretariaat / Secretary:

Virtus. Journal of Nobility Studies, p/a Dr. H. Ronnes,
Universiteit van Amsterdam, Oude Turfmarkt 141-147, NL-1012 GC Amsterdam
e-mail: h.ronnes@uva.nl

Adviesraad / Advisory board:

prof.dr. R.G. Asch (*Albert-Ludwigs-Universität Freiburg*), dr. J.C. Bierens de Haan (*Paleis Het Loo*), prof.dr. J. Dronkers (*Universiteit Maastricht*), prof.dr. J. Duindam (*Universiteit Leiden*), dr. H. Düselder (*Universität Osnabrück*), dr. A. Janse (*Universiteit Leiden*), prof.dr. P. Janssens (*Universiteit Gent*), prof.dr. Y.B. Kuiper (*Rijksuniversiteit Groningen*), prof.dr. R. van der Laarse (*Vrije Universiteit Amsterdam / Universiteit van Amsterdam*), prof.dr. M. Malatesta (*Università di Bologna*), prof.dr. P. Mandler (*University of Cambridge*), dr. S. Marburg (*Technische Universität Dresden*), prof.dr. J. Stobart (*University of Northampton*), dr. M. Venborg Pedersen (*Nationalmuseum Danmark*), dr. S.W. Versteeg (*Vrije Universiteit Amsterdam*)

Voor auteursrichtlijnen / For style sheet: www.virtusjournal.org

Virtus wordt uitgegeven door / is published by Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis (www.adelsgeschiedenis.nl)

Aanmelding / Subscription:

Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis, p/a Historisch Centrum Overijssel, Eikenstraat 20, NL-8021 WX Zwolle, e-mail: info@adelsgeschiedenis.nl. De contributie bedraagt (minimaal) €20,- per jaar (voor instellingen €25,-); studenten en promovendi betalen €15,-; annual subscription fee (outside of the Netherlands): €25,-

ISBN / EAN 978-90-8704-520-3 | ISSN 1380-6130

Op het omslag / On the cover:

Afkondiging van het nieuwe regeringsreglement te Utrecht in 1674 / Announcement of the new government regulations in Utrecht in 1674 (*anonieme Noord-Nederlandse schilder, 1674, coll. Centraal Museum Utrecht*)

Opmaak: Uitgeverij Verloren, Hilversum

Vormgeving: Frederike Bouten, Utrecht

Druk: Wilco, Amersfoort

© 2014 Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis en auteurs

Inhoudsopgave

Ten geleide	9	
Artikelen		
<i>Aula</i> and <i>camera</i> . The architecture of public and private lives in medieval Irish castles <i>Tadhg O’Keeffe</i>	11	5
Johan van Reede van Renswoude. Een Utrechtse edelman en zijn politieke netwerk in de Republiek (1634-1682) <i>Ferry Gouwens</i>	37	
Dienst jenseits der Grenze. Adelige Offiziere in Overijssel und im Münsterland 1650-1802 <i>Gerd Dethlefs</i>	59	
Op bezoek bij de adel. De buitenplaats als ‘protomuseum’ vanaf de late zeventiende tot de late negentiende eeuw <i>Hanneke Ronnes en Bob van Toor</i>	87	
Blauw bloed in het lokale bestuur. Adellijke burgemeesters in de provincie Utrecht in de negentiende eeuw <i>Fred Vogelzang</i>	111	
Do you really need a castle? Material inheritance and noble status symbols is present-day society <i>Simon Unger and Jaap Dronkers</i>	129	
Object in context		
Een tombe als stamboom. Verbeelding van de dynastie voor de eeuwigheid <i>Sanne Frequin</i>	151	

Korte bijdragen

- Floris V is niet Floris V, maar is Willem II wel Willem II? Hoe historische beroemdheden een dronkenschap van historische sensatie teweeg kunnen brengen 159
Roos van Oosten
- Adel en autobiografisch schrijven in Nederland, 1500-1814 173
Ariane Baggerman en Rudolf Dekker
- Adelsrecht in de hedendaagse Europese monarchieën. Het Nederlandse adelsrecht in vergelijking met andere Europese adelsstatuten 183
Gerard-René de Groot
- 6 Middeleeuwse miljardairs 195
Peter Hoppenbrouwers
- In the city and the world. Appreciations of late-medieval Burgundian courtly culture 200
Dirk Schoenaers
- The role of dynastic households at early modern courts 207
José Eloy Hortal Muñoz
- Aristocratische dynastieën in de vroegmoderne tijd. Identiteitsbeleving op het kruispunt tussen verleden en heden 213
Violet Soen
- Adellijke vriendschap aan het zeventiende-eeuwse Franse hof 216
Erik Swart
- Status anxiety in Venetian baroque interiors 219
Arnold Witte
- Plantages, landgoederen en notabelen 223
Yme Kuiper
- Adellijke schaduwwerelden in Gelderland 231
Conrad Gietman
- Joodse adel in het Koninkrijk der Nederlanden en in enkele andere Europese landen 238
Evert Paul Veltkamp

Adel als Idee. Zum Wesen des deutschen Adels in der Moderne 245
Michael Seelig

Interview

Elites, geschiedenis en vergelijkend onderzoek. Een interview met Jeroen 251
Duindam
Nikolaj Bijleveld

Ten geleide

Een half jaar na het verschijnen van het vorige jaarboek ligt de eenentwintigste jaargang van *Virtus* voor u. De veranderingen die de overgang naar een nieuwe uitgeverij tot gevolg had, vertraagden het verschijnen van het jaarboek van 2013. Nu het stof is neergedaald en de redactie de vruchten plukt van deze overstap, is de afgelopen maanden een inhaalslag gemaakt. De redactie streeft ernaar dat het volgende jaarboek nog in 2015 zal verschijnen.

9

Deze inleiding biedt de gelegenheid de vorig jaar afgezwaaide hoofdredacteur Yme Kuiper hartelijk te bedanken voor de grote bijdrage die hij sinds zijn toetreden tot de redactie in 2003 heeft geleverd aan het jaarboek. Tien jaar lang was hij een drijvende kracht achter het jaarboek. Zijn visie en inzet en zijn grote academische netwerk hebben ertoe bijgedragen dat *Virtus* een bloeiend jaarboek is in een tijd dat veel (academische) tijdschriften het moeilijk hebben. De door hem ingestelde adviesraad functioneert als een klankbord en een wetenschappelijk geweten, de redactie is onder zijn leiding aangevuld en versterkt met een nieuwe generatie, veelal aan universiteiten verbonden redacteuren.

Ook met dit jaarboek bieden we u weer een bundel met wetenschappelijk verantwoorde en tegelijkertijd toegankelijke artikelen. Op die manier bedienen we een algemeen publiek met belangstelling voor adelsgeschiedenis en de academici die zich (vaak vanuit heel verschillende benaderingen) beroepsmatig bezighouden met adel en andere elitegroepen. We doen dat met een mix van *peer reviewed* artikelen, korte bijdragen (zowel korte studies als recensies) en twee nieuwe rubrieken: ‘object in context’ en een interview. Van verschillende kanten ontvingen we na de verschijning van *Virtus* 2013 positieve reacties hierop.

Het voorliggende jaarboek bestaat uit zes artikelen waarin uiteenlopende thema’s uit tien eeuwen Europese adelsgeschiedenis vanuit archeologische, historische en sociologische invalshoek worden benaderd. Het openingsartikel is van de hand van Tadhg O’Keeffe. Zijn bijdrage over het gebruik van de twee belangrijkste vertrekken van het kasteel, de *aula* (zaal) en *camera* in de periode van de twaalfde tot begin zestiende eeuw, is van groot belang voor de kennis van de wooncultuur van het Ierse kasteel en van het Europese kasteel meer in het algemeen. Veel aandacht is er in dit jaarboek voor Nederlandse onderwerpen. Ferry Gouwens levert met zijn artikel over het politieke netwerk van de zeventiende-eeuwse Utrechtse edelman Johan van Reede tot Renswoude een bijdrage aan het onderzoeksveld van patronage in de vroegmoderne tijd. Hanneke Ronnes en Bob van Toor verkennen een relatief jong studieterrein: de

ontwikkeling van Nederlandse buitenplaatsen tot ‘protomusea’ in de achttiende en negentiende eeuw. Fred Vogelzang werpt licht op het groeiende aantal adellijke burgemeesters in de provincie Utrecht in de tweede helft van de negentiende eeuw, en de sociologen Jaap Dronkers en Simon Unger presenteren, onder de intrigerende vraag ‘Do you really need a castle?’, een nieuw onderzoeksverslag dat als uitgangspunt de enquête uit 2006 van de Nederlandse Adelsvereniging heeft. Grensoverschrijdend ten slotte is Gerd Dethlefs bijdrage over adellijke officieren in Overijssel en Münsterland in de zeventiende en achttiende eeuw.

Naast deze artikelen telt *Virtus* vijftien korte bijdragen en recensies, waaronder een beschouwing over de graftombe van de in 1317 overleden Utrechtse bisschop Gwijde van Avesnes (de tweede aflevering van onze serie ‘Object in context’) en als afsluiting een interview met Jeroen Duindam, van wiens hand hopelijk nog dit jaar een wereldwijde studie naar dynastieke macht van de veertiende tot en met de achttiende eeuw zal verschijnen.

10

Rest ons alle auteurs, referenten en het bestuur van de Werkgroep Adelsgeschiedenis te bedanken voor hun grote inzet voor *Virtus*.

Tadhg O’Keeffe

Aula and camera

The architecture of public and private lives in medieval Irish castles

11

‘Hall’ and ‘chamber’ stand as respective metonyms for ‘public’ and ‘private’ in the literature on elite domestic architecture in medieval and early modern Europe, but not without some qualification. It is well established by now that modern ideas of ‘public’ and ‘private’ cannot be imported into the medieval and early modern worlds, and that the halls and chambers which are documented in medieval castles and Renaissance mansions are best conceived of as contradistinctive social constructs and architectural concepts on a sliding spatial scale. Halls tended to be open, communal and revelatory, chambers closed, personal and discrete, but neither were exclusively so, and changes in the functioning of one was inevitably choreographed with changes in the other. William Rufus’s comment on the hall at Westminster, that it was ‘too big for a chamber, not big enough for a hall’,¹ reminds us that the choreography involved size as well as function. There can therefore be no study of ‘hall’ that does not account for the ‘chamber’, or *vice versa*, at least until well into the modern period.

This paper explores that conceptual choreography in Ireland across a period of four-and-a-half centuries. Its start-date of 1169-1170 marks the arrival in Ireland of ‘Anglo-Norman’ settlers (English and Welsh settlers of Norman descent), a cohort of Angevin aristocrats and soldiers which, by the middle of the thirteenth century, effectively constituted an Anglo-Irish nobility, tied to English culture by memory and

¹ R. Allen Brown, H.M. Colvin and A.J. Taylor Brown, eds, *The history of the King’s Works* (6 vols; London, 1963-1982), I, 45.

to the English crown by political allegiance, but otherwise in charge of its own insular (Irish) identity and destiny. The paper's end-date is set just over four centuries later, as the first great mansions of Elizabethan and Jacobean Ireland were appearing. Many of them were built by a new cohort of settlers from England (and, to a lesser degree, Scotland). This was a population more firmly anchored to their homeland by memory and political allegiance than were their twelfth-century predecessors. It is the population described in Irish scholarly literature as 'New English'.

The motivation for this paper is that, after many years of neglect, Irish halls and chambers have come into focus in recent Irish castellological scholarship, although neither systematically nor with much cognisance of what we know of their relationships in castle-building cultures elsewhere, especially in England. Two publications in particular explain the timing and content of this paper. First, David Sweetman's widely-read *Castles of Ireland* from 1999 contains an extensive discussion of a purported type of thirteenth-century castle-building which he, in common now with other Irish writers, describes as a 'hall-house'.² While 1999 is too long ago to be regarded as 'recent', in the years since then the influence of Sweetman's thinking has become clear: the number of buildings identified as 'hall-houses' has increased year-on-year as the Archaeological Survey of Ireland, of which Sweetman is a former director, has conducted fieldwork, and even archaeologists outside the Survey now attach the label to buildings with an uncritical nonchalance.³ The legitimacy of the type, however, was never subjected to a critical appraisal back in the late 1990s, not least in the context of what we know of traditions of elite or incastellated domestic architecture outside Ireland. This paper offers that appraisal. The second publication to provoke the writing of this paper is more recent: Rory Sherlock's 2010 study of domestic planning in Irish tower-houses (late medieval turriform castles), sanctified by its publication in the (peer-reviewed) *Proceedings of the Royal Irish Academy*.⁴ Sherlock offers an interpretation of the hall-chamber relationship in later medieval (fifteenth- and sixteenth-century) Irish architecture which may well become the new consensus. It is an interpretation which demands a challenge, but no challenge has been forthcoming in the few years since its publication.

Although I have foregrounded the need to critique these two earlier studies, this paper is not a review article but a stand-alone study of domestic planning in medieval

2 D. Sweetman, *The medieval castles of Ireland* (Cork 1999), chapter 3; idem, 'The hall-house in Ireland', in: J.R. Kenyon and K. O'Connor, eds, *The medieval castle in Ireland and Wales* (Dublin, 2003) 121-132. The term entered the vocabulary of Irish castellologists in the 1990s when Tom McNeill used it to describe the thirteenth-century buildings which Patrick Holland had identified at a number of manorial centres in Galway; P. Holland, 'The Anglo-Normans in Co. Galway: the process of colonisation', *Journal of the Galway Archaeological and Historical Society*, XLI (1987-1988) 73-89; T. McNeill, *Castles in Ireland* (London, 1997) 149-155.

3 T. Finan, 'The hall house at Kiltasheen, Co. Roscommon, Ireland', *Château Gaillard*, XXIV (2010) 5-8.

4 R. Sherlock, 'The evolution of the Irish tower-house as a domestic space', *Proceedings of the Royal Irish Academy*, CXI, section C (2010) 115-140.

Ireland. The corpus of architecture discussed here should be of interest to students of castle-design elsewhere. Aside from the intrinsic interest of the buildings under review, a study of the corpus of medieval hall and chamber architecture in Ireland is of value because it allows us view a *process* of cross-cultural concern. First, it permits us monitor how the concept of the chamber evolved, driven by the increasing privatisation of the domestic sphere. Second, it allows us monitor how the ebb-and-flow of political ties to England and their impact on self-identity in Ireland between the high medieval and early modern periods help to explain the *appearance, disappearance* and *re-appearance* in turn of the hall over a period of many centuries.

Trim and Portumna

Two great buildings, both the subjects of recent archaeological and architectural-historical investigations, bookend this paper: Trim Castle, Co. Meath, and Portumna, Co. Galway. They are attractive touchstones for a study of this type because both can be dated with greater accuracy than is normally possible in Ireland.

13

The *donjon* of Trim Castle, Co. Meath (Fig. 1), was built by Hugh de Lacy, who was among the main recipients of substantial land grants from Henry II after the Anglo-Norman invasion of Ireland in 1169-1170. It is a building of international interest. Although it stands at or near the start of the stone-castle building tradition in Ireland – its ground plan was laid out between 1174 and, at the latest, 1180⁵ – it also stands near the end of the Norman and Angevin tradition of building great stone *donjons* containing halls and chambers. Originally only two storeys high, the first-floor level was partitioned to create two parallel longitudinal spaces, that nearest the entrance identifiable as the hall, and that beyond the partition being identified as the chamber (Fig. 2). These are not contentious identifications: the genealogy of the design and its functional parts can be traced back to later eleventh-century Norman architecture. The scheme of a parallel hall-and-chamber at first-floor level within a single tower continued in English castle-building through the 1100s but was slipping from fashion by the time Trim was built. Only one other Irish castle *donjon* has the same scheme: Maynooth, Co. Kildare, also from the 1170s.⁶ Thereafter, as I will argue below, the hall and chamber generally separated in Ireland, each to its own building, and they generally remained separate up to the end of the middle ages.

The end of the middle ages itself is ably represented by Portumna, Co. Galway (Fig. 3), a building which stands near the start of a new architectural tradition. It was built just before 1617 by Richard Burke, fourth earl of Clanricard, and his wife, Fran-

5 A.R. Hayden, *Trim Castle, Co. Meath. Excavations 1995-8* (Dublin, 2011); T. O’Keeffe, ‘Trim Castle uncovered: some thoughts’, *Ríocht na Midhe*, XXIV (2013) 160-168.

6 T. O’Keeffe, ‘Trim’s first cousin. The twelfth-century *donjon* of Maynooth Castle’, *Archaeology Ireland*, XXVII (2013) 26-31.

FIG. 1 Trim Castle, Co. Meath: donjon (photo by author)

FIG. 2 The partitioned interior of Trim donjon, viewed from an upper storey level: the hall was on the right below the modern bridge, the chamber on the left (photo by author)